

ŞEYH GÂLİB

Gazel

mefâîlün lü mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Gül âteş gülbün âteş gülşen âteş cûybâr âteş

Semender-tıynetân-ı aşka besdir lâlezâr âteş

Semender: Mitolojik, fareden az büyük, kertenkele cinsinden, ateşte yaşayan bir kuş. Ateşten çıktığında öldüğüne, ateşte çıkardığı bir sıvı sayesinde yanmadığına inanılır. *tıynet*: tabiat, huy; *bes*: yeter, kâfi

“Gül âteş, gül fidanı ateş, gül bahçesi ateş, ırmak ateş. Aşk yolunda semendere dönmüş olanlara lâle bahçesi olarak ateş yeter.”

Gazelde, tasavvufî aşka tutulmuş bir âşğın ruh hâli, dış dünyayı algılayışı tasvir edilmektedir. Her şeyiyle kendisini aşka veren, baştan sona aşk ateşiyle yanıp tutuşan âşık, her şeyi ateş olarak görmektedir. O âdeta bir semendere dönmüş, her şeyiyle ateşi kendisine mekân tutmuştur (açık istiare). Beyitte baştan sona kırmızı renkler etrafında orijinal bir tablo oluşturulmuştur (tenasüp).

Hemân ey sâkî bir sâgâr tutuşdur dest-i dildâra

Gazabla bezme geldi şem’-i meclisveş yanar âteş

“Ey sakî! Sevgilinin eline hemen bir kadeh tutuştur. O, meclisin mumu gibi ateş saçarak hışımla meclise geldi.”

Sevgili, meclisin mumu yani en itibarlı kişisi olarak kabul edilir ve kadeh önce ona takdim edilir. Şair, onun meclise gelişini de “tutuştur”, “yanar ateş” gibi ateşle ilgili kelimelerle vermiştir. Sevgili, her zaman hiddetli, acımasızdır. İlahî aşkta sevgili de Allah’tır. Ateş ise onun “Kahhâr” sıfatına işarettir. Sâkî ise ilahî aşk şarabını sunan sâkîdir.

Nesîm âteş çıkardı gonca-i bâğ-ı ümîdimden

Bırakdı gülşen-i âmâlîme berk-i bahâr âteş

âmâl: emeller ; *berk*: şimşek

“Tan yeli ümit bahçemin goncasından ateş çıkardı. Bahar şimşeği, emellerimin gülbahçesini ateşe verdi.”

Âşğın emelleri ve ümidi bir bahçeye benzetilmektedir (tebih-i belîğ). Tan yeli eserek bahçedeki goncaların açılmasını sağlarken, onun ümitlerini ateşe vermiş, emelleri de bahar vakti sık sık karşılaşılan şimşeklerle yanmıştır. Soyut kavramlar somutlaştırılarak anlatılmıştır. Ümit bahçesinin goncası, ateşi, kanı temsil eder. Bunlar tasavvufî olarak kesrettir. Fakat önceki beyitler düşünüldüğünde, ümitlerinin ve

hayallerinin hep aşk ateşi etrafında olduğunu, aşktan başka bir şey düşünmediğini söylediği, anlaşılır.

Hayâl-i hasret-i hâlinle âh etdikçe uşşâkın

Şeb-i firkatde her dem ahterân eyler nisâr âteş

firkat: ayrılık ; ahterân: yıldız

“Âşıkların, senin benini düşünüp hasretle inledikçe, ayrılık gecesinde her an yıldızlar ateş saçarlar.”

Âşık için, sevgiliden ayrılmak geceye benzer (t.b.). Bu âşığın ahlalarının dumanına da benzer. Yıldızların bile, buna üzülp ateş saçtıkları söylenerek hüsn-i talil yapılmıştır. Sevgilinin beni, maddi güzelliği ve kesreti temsil eder. Şairin, kendisini tam olarak kesretten kurtaramadığı anlaşılmaktadır. Burada kırmızı tabloya siyah da karıştır.

Bana dûzahdan ey meh dem urur gülzârlar sensiz

Dıraht âteş nihâl âteş gül âteş berg ü bâr âteş

dûzah: Cehennem ; dirahrt: ağaç; berg ü bâr: yaprak ve meyve.

“Ey ay gibi güzel sevgili! Gül bahçeleri, bana sensiz her nefeste Cehennem’i andırırlar. Sanki ağaç ateş, fidan ateş, gül ateş, yaprak ateş, meyve ateş...”

Bu beyitte tablo daha da renklenmektedir. Sevgiliden ayrı düşünce de, her taraf, her şey onun için bir Cehennemi, ateşi andırmaktadır. Dem, kelimesinin de bir anlamı kandır. Bu sebeple bu sözcük tercih edilmiştir.

Mürekkebdir vücûdu tâ ezel yekpâre sûzişden

Anâsırdan meğer uşşâka olmuşdur dûçâr âteş

“Âşıkların vücudarı, ta ezelden beri yanmaktadır. Dört unsurdan meğer âşıklara ateş düşmüş.”

Âşıkların ateşe düçar olmaları, sadece bu dünyada değil, ta Elest Meclisi’ne kadar gitmektedir (telmi). Tasavvufa göre, insan ve tabiat dört unsurun (ateş, hava, su, toprak) birleşmesinden meydana gelmiştir. Şair, hüsn-i talil yaparak insanlara ruhların ilk yaratılmasında ateşin düşmüş olduğunu söylemektedir.

Çerâğ-ı bezm-i hicri oldugum yapmış yakışdırmış

Gönül pervânesine vuslat âteş intizâr âteş

“Ayrılık meclisinin mumu gibi yanıp tutuştuğum sevgili, her şeyini yapmış yakıştırmış. Gönül pervanesi için, vuslat da ateş, beklemek de ateştir.”

Âşık, gönlünü bir pervaneye, kendisini de aşk ateşiyle, hasretten eriyen bur muma benzetmiştir. Onun için kavuşmak da, beklemek de ateştir.

Beyân-ı sûziş eyler herkes isti'dâd-ı fitrîden

Ede berceste âşık mısra-ı rengîn çenâr âteş

“Herkes, yaratılış yeteneğine göre yanıp tutuşmasını beyan eder. Âşık ise, berceste (çok güzel) renkli mısraını, bir ateş gibi yapar.”

Şair, baştan sona ateş yüklü bu gazelini, berceste olarak nitelemekte ve ezelden aşk ateşine tutulan aşığın da halini bu şekilde ifade edeceğini söylemektedir. “Çenar” kelimesi, aynı zamanda bir tür ateş oyunu anlamına gelmektedir.

Meger kıl-k-i sebük-cevlân-ı olmuş germ-rev Gâlib

Zemîn âteş zamân âteş bütün nakş u nigâr âteş

kilk: kalem ; sebük-cevlân: çabuk hareket eden ; germ-rev: acele giden, hızlı süratli, hararetle giden.

“Ey Gâlib! Hızlıca akıp giden kalemim, daha da hararetli, hızlı koşmaya başlamış; çünkü zemin ateş, zaman ateş, bütün süsler, nakışlar (kâinat) ateş.”

Şairin kendisi değil, her şey aşk ateşiyle doludur.

ŞEYH GÂLİB

Gazel

mütefâilün fe'ûlün mütefâilün fe'ûlün

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâra düşdü

Dayanır mı şişedir bu reh-i seng-sâra düşdü

zevrak: kayık; ince, küçük zemzem şişesi ; derûn: gönül, iç ; sengsâr: taşlık

“Kayığa benzeyen gönlüm yine (ayrılık) kıyısına çarpıp parça parça oldu. Bu (gönül) bir şişedir; taşlık bir yola düştü, nasıl dayansın?”

Âşğın bir kayığa benzetilen gönlü, sevgiliden ayrılınca acı ve kederden parça parça olur. Bu, küçük, ince bir camdan yapılan zemzem şişesinin taşlık bir yer düşmesine benzer. Aşağıdaki beyit göz önüne alındığında, bu beyitte âşğın Elest Meclisi'nde İlahî güzelliği gördüğü yerden dünyaya gelmesinin anlatıldığı ortaya çıkmaktadır. Beşeri açıdan, sevgilisinden ayrılan bir âşğın gönlünün çektiği ıstırapla parça parça olması; tasavvufi olarak ise, sevgiliden (vahdetten) ayrılarak kesrete (dünyaya) düşmesinin anlatıldığı söylenebilir.

Gönlün bir kayığa benzetilmesinde teşbih-i belîğ, insan gibi nitelendirilmesinde teşhis, aşıktan soyutlanmasında tecrit sanatı vardır. Ayrıca zevrak-ı derûn - şişe; kenâr - sengsâr arasında leff ü neşr vardır.

O zamân ki bezm-i cânda bölüşüldü kâle-i kâm

Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düşdü

kâle: kumaş

“Ruhlar meclisinde, dilek kumaşları paylaşıldığında bize sevgi hissesi olarak parça parça olmuş bir gönül düştü.”

Gehî zîr-i serde desti geh ayağı koltuğunda

Düşe kalka haste-i gam der-i lütf-ı yâre düşdü

zîr: alt; dest: el

“Çektiği dertlerden hasta (yorgun) düşmüş âşık, bazen eli başının altında bazen de ayağı koltuğunda düşe kalka sevgilinin lütf kapısına erişti.”

Dünyaya atılan âşğın, acılar içinde sürünerek sevgilisinin lütfuna sığındığı anlatılmaktadır. Şair, mutlak güzelliğe kavuşmak için sevgiliden (mürşit veya Tanrı) yardım istemektedir.

Erişip behâra bülbül yenilendi sohbet-i gül

Yine nevbet-i tahammül dil-i bî-karâra düşdü

“Bülbül bahara erişti, gül ile yeniden sohbeta başladı. Kararsız gönüllü (âşığa) yine tahammül etmek düştü.”

Meh-i burc-ı ârızında gönül oldu hâle mâil

Bana kendi tâli’imden bu siyeh sitâre düştü

burc: yıldız kümesi ; tâli’: talih ; sitâre: yıldız

“Gönül, yıldızlar kümesi içindeki bir aya benzeyen yanağındaki bene tutuldu. Bana, kendi talihimden, alın yazımdan kara bir yıldız düştü.”

İnsanların, doğdukları vakte göre yeryüzüne hâkim olan yıldızın tesiri altında kaldığına inanılır. Bu anlayışa göre, yıldızlar kutlu veya kutsuz olabilirler. Beyitte, yanak bir yıldız kümesi içindeki aya, beni de siyah bir yıldızla benzetilmektedir (teşbih-i belîğ). Benin parlak bir yıldızla benzetilmesi bir tezattır ve bu imaj yenidir. “Hâle” kelimesi, ay geçtiği için ilk anda ayın etrafındaki hâleyi çağrıştırmaktadır. Kastedilen ise ben anlamıdır (tevriye). “Hâle”nin kullanılmayan anlamıyla “meh” arasında iham-ı tenasüp vardır. “Ben”, tasavvufi olarak mecazi aşkı temsil eder. Şair, talihine kara yıldız düştüğünü söyleyerek, mecazi aşk (kesret) yolunda sürekli acı çektiğini anlatmaktadır.

Süzülüp o çeşm-i âhû dedi zevk-i vasla yâ hû

Bu değildi ne’yleyim bu yolum intizâre düştü

Hû: o, Allah ; intizâr: bekleme

“Sevgilinin o âhû gözleri süzülüp, kavuşmanın zevkine “yâ Hû” dedi. Beklediğim bu değildi, ne yapayım? Yolum yine bekleyişe düştü.”

Beyitte, dervişlerin mürşidin huzurunda bir toplantıları anlatılmaktadır. Ceylan gözlü, burada mürşittir (açık istiare). Şair (derviş), o ortamın büyüüne kapılmış, ilahî güzelliği temaşa etmeye hazırlanırken, “ya hû” sözüyle toplantının bittiğini öğrenir. Bu söz, dervişlerin gülbang denilen dualarının sonunda söylenir ve her şeyin bittiğini, sadece Tanrı’nın kaldığını ifade eder.

Reh-i Mevlevîde Gâlib bu sıfatla kaldı hayrân

Kimi terk-i nâm u şâne kimi i’tibâre düştü

“Gâlib, Mevlevîlik yolunda, bazen nam ve şanı terk etti, bazen de dünyevi itibar derdine düşerek şaşkın bir hâlde kaldı.”

Yukarıdaki beyitlerde de anlatıldığı gibi, şair içinde bulunduğu çıkmazı, dünyevi ve manevi aşk arasında bocalayıp kalmasını anlatmaktadır.

ŞEYH GÂLİB

Tard u Rekb

mef'ûlü mefâ'ilün fa'ûlün

1

Yek nazrada kıldun ey yüzi gül

Âyînemi âftâbe-i mül

Geçdi bana neş'e-i tegâfûl

Hem eyle hem eyleme tenezzül

Dil hânesi cây-ı 'işretündür

âftâbe: kâse; *mül*: şarap; *tegâfûl*: tanımamazlıktan gelme; *işret*: içki, içki içme

“Ey gül yüzlü sevgili! Bir bakışta gönlümü şarap kâsesine döndürdün. Sendeki tanımamazlıktan gelme neşesi bana da geçti. Artık ister tenezzül et ister etme; gönül hanesi senin işret mekânındır.”

2

Bir şu'lesi var ki şimdi cânun

Fânûsına sıgmaz âsmânun

Bu sîne-i berk-âşiyânun

Sînâ dahi görmemiş nişânın

Efruchte-i 'inayetündür

berk: şimşek; *efrûhte*: yanmış; *Sînâ*: Sina Dağı; *efrûhte*: yanmış tutuşmuş; *inâyet*: yardım, lütuf

“Canın bir alevi var ki, gök kubbe fanusuna sıgmaz. Şimşeklere yuva olan göğsümün bir benzerini Sina Dağı bile görmemiştir. (Çünkü o) senin lütfunla yanmıştır.”

3

Şeh-bâz-ı dil oldı evc-pervâz

Kim sayd-ı hümâya eyleyüp nâz

Zülfünde de olmaz âşiyân-sâz

'Afv eyle ki ey şeh-i felek-tâz

Perverde-i dest-i himmetündür

şeh-bâz: doğan kuşu, yiğit; *evc-pervâz*: yüksekten uçan; *âşiyân-sâz*; yuva yapan; *-tâz*: koşan; *himmet*: lütuf, yardım, gayret

“Gönül doğanı, o kadar yükseklerden uçmağa başladı ki, hüma kuşunu avlamaya nazlanıp zülfünde de yuva kurmaz oldu. Ey felek gibi dönen sevgilim, çünkü o senin gayretinle yetişmiştir.”

4

Bir ‘aleme olmuşam ki vâsıl

Şeb-nemleri mihr ile mukabil

Yok pertev-i mihre anda hâ’il

Nezdik ü ba’îdi özge menzil

Kim fürkatün ‘ayn-ı vuslatundur

hâ’il: perde; *nezdik*: yakın ; *ba’îd*: uzak

“Öyle bir âleme kavuştum ki, çiğ taneleri bile güneş gibidir. O güneşin ışığına perde yok, uzağı da yakını da bir başka âlemdir. Orada senden ayrılmak sana kavuşmakla aynıdır.”

5

Açıldı der-i harîm-i ma’nâ

Bir sûret olup hezâr da’vâ

Esrâr-ı hafî hep oldı peydâ

Bildüm ki bu cümle şûr u gavgâ

Gavgayı sever bir âfetündür

hafî: gizli ; *şûr u gavgâ*: kavga, gürültü

“Mânâ hareminin kapısı açıldığında binlerce dava bir suret olup, gizli sırların hepsi ortaya çıktı. Anladım ki bunca gürültü, bunca çekişme, bu kargaşadan hoşlanan Güzel’in (Allah) eseridir.”

6

Ey ‘arş-kemâl ü meh-sitâre

Olmak n’ola düşmen-i nezâre

Gâlib sana oldı pâre pâre

Bir hâne-harâb imiş ne çâre

Dâm-ı reh-i mihr-i tal'atundur

kemâl: olgunluk; *meh-sitâre*: ay talihli; *tal'at*: güzellik

“Ey arş gibi olgun (yüksek), talihi ay gibi parlak talihli sevgili! Sana bakmaya düşman olmak neye? Gâlib senin için parça parça oldu. O, hanesi harap olmuş bir zavallıdır, ne çare! O, güneş gibi parlak güzelliğinin yolunda bir tuzaktır.”